

Maria Straszewska

"Очерки по истории русской журналистики и критики", t. 1: XVIII и 1. Пол. XIX в., Ленинград 1950, s. 604 : [recenzja]

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 43/3-4, 1226-1229

1952

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wojennym, kiedy wszystkie mity o Polsce sprawiedliwej, która automatycznie miała powstać wraz z nastaniem niepodległości, runęły w nicłość, a rzeczywistość wykazała, że wszelkie jego marzenia o reformach, opartych na dobrej woli klas posiadających, były tylko utopią.

Początkowo nie rezygnuje jeszcze z tych apeli do ziemian i burżuazji o dobrowolne wyrzeczenia i ofiary w celu zapobieżenia rewolucji, której powagę w pełni docenia. Dostrzega też siłę, która może się naprawdę przeciwstawić istniejącemu ustrojowi: klasę robotniczą. Pokazuje ją w *Przedwiośnie*, które jest raz jeszcze ostrą krytyką społeczeństwa burżuazyjnego i zdemaskowaniem krzywdy społecznej i zrywa z solidaryzmem narodowym przeciwstawiając sobie dwie klasy walczące i dwie ideologie, choć nie przechodzi jeszcze na stronę ideologii proletariatu.

Praca Korzeniewskiej stanowi ostatni etap w tym rozwijającym się obrazie twórczości i ideologii Żeromskiego. Linia tego rozwoju jest nierówna, idzie czasem zygzakami, zbacza, cofa się i nawraca. Jej bieg wyznacza stosunek pisarza do zasadniczego konfliktu epoki i realistyczne środki jego warsztatu twórczego. Podział na okresy nie jest tu jakimś mechanicznym rozsufladkowaniem tej twórczości, ale podkreśla pewne punkty zwrotne, ustala etapy, które ściśle są z sobą związane i kolejno z siebie wynikają. Wędrowka przez te etapy, dokonana w książce o Żeromskim, przygotowanej przez Instytut Badań Literackich, mimo że prowadzona przez różnych autorów, utrzymuje konsekwentnie zasadniczą linię. Zasluga to niewątpliwie w dużej mierze kierownictwa Ewy Korzeniewskiej nad tymi pracami. Dzięki temu zastosowanie tej samej metody prowadzi tu zawsze do tych samych wniosków i chroni od sprzeczności tę książkę zbudowaną z różnolitych przecież materiałów, a stanowiącą fundament pod przyszłą, pełną monografię Żeromskiego.

August Grodzicki

ОЧЕРКИ ПО ИСТОРИИ РУССКОЙ ЖУРНАЛИСТИКИ И КРИТИКИ.
Т. 1, (XVIII и 1. пол. XIX в.). Ленинград 1950, s. 634.

Obszerny tom poświęcony dziejom rosyjskiego czasopiśmiennictwa i krytyki stanowi ważne i cenne osiągnięcie literaturoznawstwa radzieckiego w dziedzinie historii literatury. Wielkość tego przedsięwzięcia rysuje się szczególnie wyraziście, gdy uświadomimy sobie ogrom materiału objętego tym zarysem historycznym i to, że syntezę w nowym, marksistowskim ujęciu poprzedzić musiała olbrzymia praca badawczo-analityczna. Kolektyw naukowy, który się podjął tego zadania, prowadził pracę w dużej mierze pionierską.

Praca niniejsza, której tom 1 już się ukazał, a tom 2, obejmujący lata 1850—1880, to jest — do narodzin rosyjskiego czasopiśmiennictwa marksistowskiego, jest w przygotowaniu, wykonana została przez zespół pracowników naukowych, skupiony przy katedrze historii literatury rosyjskiej Uniwersytetu Leningradzkiego im. Żdanowa. W zasadzie zakończona już w r. 1941, w latach następnych przeredagowana, wyszła dopiero w r. 1950. Tego rodzaju wielkie zadanie naukowe rozłożone na szereg lat możliwe było tylko w warunkach pracy zespołowej. Oczywiście w zarysie odzwierciedliły się także indywidualne cechy naukowców opracowujących poszczególne rozdziały. Twórcy tego wydawnictwa zbiorowego, jak wynika z ich krytycznej samooceny, zdają sobie sprawę

z pewnych niedociągnięć tej pierwszej próby przedstawienia historii prasy literackiej i krytyki. Nie pretendują oni do ukazania całości materiału faktycznego ani wyczerpującej analizy poszczególnych pozycji czasopiśmienniczych, do pełnych monograficznych ujęć, nie zawsze też udało im się zachować proporcję przy traktowaniu periodyków w hierarchii ich ważności; jedne są ujęte może zbyt obszernie, inne zaś oświetlone nie tak głęboko, jakby tego kolegium redakcyjne pragnęło. W samej koncepcji dzieło to nie było pomyślane jako podręcznik akademicki, autorzy jednak słusznie sądzą, że może być w znacznej mierze użyteczne dla studentów przy przerabianiu kursu historii czasopiśmiennictwa i krytyki rosyjskiej na uniwersytetach i w instytutach pedagogicznych, szczególnie zaś na wydziałach dziennikarskich.

Kompozycja wymienionej pracy wiąże się oczywiście z jej założeniami metodologicznymi. Praca rozpada się na części — wyodrębnione chronologicznie okresy związane z periodyzacją historii czasopiśmiennictwa. A więc: cz. I — w. XVIII, cz. II — pierwsze ćwierćwiecze w. XIX, cz. III — lata 1826—1840, cz. IV — lata czterdzieste. Części z kolei dzielą się na rozdziały, obejmujące bądź zwięzłą monografię jednego czasopisma (np. „*Температурная газета*”, *Отечественные записки*, często w powiązaniu z osobą redaktora wyraźnie nadającego kierunek (np. *А. Полевой* u „*Московский телеграф*”, „*Северная пчела*” — *И. Б. Булаевин*), bądź charakterystykę czasopiśmiennictwa jakiegoś szczególnego typu czy okresu (np. *Дziennikarstwo satyryczne 1769—1774*, *Krytyka i dziennikarstwo ruchu dekabrystowskiego*) lub wyodrębnione sylwetki czołowych krytyków (np. *Puszkina — krytyk*, *W. G. Bielinski*). Zazwyczaj pierwsze rozdziały poszczególnych części zawierają ogólny przegląd i ocenę czasopiśmiennictwa danego okresu. Rzecz znamienna: nie poprzedza tego szersza charakterystyka stosunków ekonomiczno-społecznych i politycznych danej epoki, lecz na ogół tylko kilkuzdaniowe orientacyjne przypomnienia. (Wyjątkowo występuje to w odniesieniu do lat 1826—1840, ale poddekabrystowskie nasilenie reżimu policyjnego i szczególnie ciężkie położenie postępowych myślicieli w tych czasach scharakteryzowane zostało tylko przez kilka typowych rysów, wydobytych głównie z wypowiedzi Hercena). Oczywiście istnienie prac specjalnych z tych dziedzin zwalnia historyków literatury od szczegółowego zajmowania się nimi. Takie ujęcie wynika zresztą z marksistowskich założeń metodologicznych, leżących u podstaw przedstawionej tu pracy, stosowanych konsekwentnie w całym dziele. Autorzy unikają socjologizowania, naciągania faktów dla wykazania ich mechanistycznie rozumianej zależności od struktury ekonomiczno-społecznej danej epoki. Natomiast wszystkie zjawiska ujmowane są w dynamice rozwoju, we współzależności z innymi faktami, w ścisłym powiązaniu z najistotniejszą problematyką epoki. Stąd czasopisma i postacie redaktorów i krytyków ukazują się nie na tle epoki, lecz jako wyrastające z niej i współtworzące ją zarazem.

Być może, że wieloosobowy zespół współpracowników nie wpłynął na stylistyczną jednolitość dzieła, być może, że poszczególne rozdziały różnią się stopniem głębokości analizy materiału i precyzji oceny. Niemniej jednak i w tym wypadku uniknięto dużego niebezpieczeństwa: szablonowości. Sam typ czasopisma niejako sugeruje sposób potraktowania go, stąd każde z nich w swym monograficznym zarysie zachowało swój odrębny, indywidualny charakter, dzięki czemu uniknięto nużącego schematyzmu.

Na ogół krytykę literacką potraktowano w nierozdzielny związek z dziejami czasopiśmiennictwa. Pod względem metodologicznym takie ujęcie wydaje się w pełni słuszne. Po pierwsze, krytyka występowała głównie na łamach prasy, po drugie, właśnie dopiero w kontekście monografii czasopisma możemy śledzić ją w związku ze sprawami jej czasów, możemy lepiej zrozumieć prawdziwą funkcję, jaką naówczas spełniała, i interpretować ją ideologicznie. Same czasopisma zaś ujęto w sposób rozległy jako pewne instytucje kulturalne, odgrywające tak ważną rolę w życiu społecznym. Zgromadzono wiele interesującego materiału informacyjnego dotyczącego takich zagadnień, jak sylwetki redaktorów i wydawców, publicystów, krytyków, spraw administracyjnych, finansowych, organizacyjnych wydawnictw, zasięgu oddziaływania, kręgu czytelników, roli cenzury itp. Oczywiście chodziło przede wszystkim o wydobycie podstawowej problematyki każdej epoki. Temu centralnemu zadaniu służyła interpretacja programu, kierunku czasopism, osoby i światopoglądu redaktora, charakteru poszczególnych działów przy specjalnym uwzględnieniu działu literackiego, omawianie ważniejszych artykułów i utworów, toczących się polemik, sporów, walk, przedstawianie rozwoju czasopism i ich wzajemnych stosunków. Spośród problemów naturalnie uwypuklono te, które są związane z dziejami myśli postępowej (a więc przykładowo sprawy takie, jak publicystyka ruchu dekabrystowskiego, postępowego nurtu romantyzmu, zagadnienie chłopskie, sprawa narodowości literatury, estetyki realizmu itp.).

Jeśli chodzi o sposób ujmowania tych wielorakich zjawisk i zagadnień, to w niektórych rozdziałach (i to dość często) uderza posługiwanie się materiałem anegdotycznym, co wpływa na ożywienie toku wywodu, i sporą liczbą cytata współczesnych omawianym sprawom, przemawianie językiem epoki, co działa oczywiście na uplastycznienie jej cech typowych, na uzyskanie jakiegoś kolorytu historycznego. Język wykładu prosty, jasny, zdecydowanie daleki od sloganowości.

Ujemną stroną pracy wydaje się być (w wielu rozdziałach) pozbawiona ścisłości dokumentacja. Cytuje się często bez podania źródeł lub też podając je w sposób bardzo ogólnikowy (rocznik bez numeru czy stronic lub tylko tytuł wzmiankowanego artykułu), przy czym w tym zakresie brak konsekwencji. Praca pozbawiona jest wszelkich przypisów informacyjno-bibliograficznych. Na ogół prostą kompozycję, której przejrzystości sprzyja wydobycie tytułów podrozdziałów, zaciemnia monotony układ graficzny i w tym zakresie pewne niekonsekwencje typograficzne (np. w różnych rozdziałach różną czcionką drukowane tytuły czasopism).

Ogólnie biorąc omawiany *Zarys historii rosyjskiego czasopiśmiennictwa i krytyki* stanowi fundamentalną pracę z tej dziedziny, która znaleźć się powinna w każdej naukowej bibliotece polonistycznej. Jest to bowiem dla nas bogate źródło informacyjne, jako praca systematyzująca i interpretująca ogrom materiału historycznego, znanego nam tylko bardzo wycinkowo. Wyrażna analogia w formowaniu się układu ekonomiczno-społecznego w Rosji i u nas, równoległość kształtowania się niektórych kierunków ideologicznych, poglądów estetycznych sprawiają, że praca ta staje się dla polskiego historyka literatury wydawnictwem niezmiernie cennym. Szczególne zainteresowanie polonisty budzą zwłaszcza te rozdziały, które wyraźnie ujawniają owe filiacje kulturalne. Przykładowo biorąc: kierunek satyryczny czasopiśmiennictwa w drugiej połowie

w. XVIII, Вестник Европы kontaktujący się z „Oświeceniem” wileńskim, zamieszczający liczne przekłady z prasy polskiej (m. in. art. Śniadeckiego), ze względu na Mickiewiczowskie koneksje całokształt publicystyki dekabrystowskiej, prasa reżimu nikołajowskiego, z którą wiąże się działalność czołowego, wpływowego organu polskich sfer reakcyjnych Tygodnika Petersburskiego, działalność publicystyczna byłych wychowanków uniwersytetu wileńskiego itd.

Oczywiście zapoznanie się z powyższą pracą nieodparcie nakłania do refleksji na temat badań polskiego czasopiśmiennictwa i krytyki. Jest to wszak chyba najbardziej zaniedbana dziedzina badań polonistycznych. Boć jeśli chodzi o jakieś syntetyczne ujęcie dziejów krytyki, to oprócz pracy Chmielowskiego i całkowicie chybionej Grabowskiego nie mamy w tej dziedzinie nic poza fragmentarycznymi ujęciami działalności poszczególnych krytyków, studiów, które wskutek błędnych założeń metodologicznych mają znikomą wartość poznawczą. Samo czasopiśmiennictwo to też upośledzony dział badań historycznoliterackich. Wycinkowość, przypadkowość, przyczynkarstwo — oto cechy licznych zresztą studiów, rozprawek, przeważnie rozproszonych w postaci artykułów. Z większych prac obejmujących czasy do drugiej połowy ubiegłego stulecia cóż można by dla orientacji wymienić? Zawierający informacje o prasie, pozytywistycznie interpretowany Chmielowski *Liberalizm i obskurantyzm na Litwie i Rusi 1815—1823*, Karwowskiego *Dziennikarstwo poznańskie* (1908), Zaleskiej *Czasopisma kobiece w Polsce 1817—1937* (1937), ustępy historii literatury, w których jak np. w *Literaturze poznańskiej I poł. XIX stulecia* (1884) Jarochońskiego czy w *Literaturze w Galicji* Zawadzkiego, ten dział został potraktowany obszernie, lub też do dziś służącą za podstawową pracę informacyjną książkę publicysty endeckiego Kucharzewskiego o *Czasopiśmiennictwie polskim w XIX w. w Królestwie, na Litwie i Rusi oraz na Emigracji* (1911). Z całościowych syntetycznych zarysów student czy badacz zainteresowany tymi zagadnieniami posługuje się przestarzałymi skrótami informacyjnymi w wydawnictwach encyklopedycznych, dużym dziełem Czarnowskiego *Literatura periodyczna i jej rozwój* (1892) lub maleńkim kompendium Górskiego *Dziennikarstwo polskie* (1905).

Sprawa syntezy historycznej z tej dziedziny — to naturalnie sprawa lat. Pierwsze monograficzne, nowatorskie próby z zakresu badań czasopiśmiennictwa i krytyki już zostały opublikowane, wiemy też, że poszczególne pracownice Instytutu Badań Literackich prowadzą prace w tej dziedzinie. Zapoznanie się z osiągnięciami leningradzkiego zespołu naukowego potwierdza słuszność i ważność tych badań i sygnalizuje konieczność wzmożenia kolektywnych, planowych prac w tym kierunku.

Maria Straszewska

Н. В. Здобнов, ИСТОРИЯ РУССКОЙ БИБЛИОГРАФИИ ДО НАЧАЛА XX ВЕКА. Изд. 2. Москва 1951. Издат. Академии Наук СССР, s. 511, 1 mlb.

Coraz liczniej napływająca na rynek krajowy i do bibliotek naukowa literatura radziecka pozwala nam coraz lepiej śledzić rozwój kultury narodów